

Elsbeth van der Laan-van Wees: Schoolse taalvaardigheden *Een taak voor alle docenten*

Aan het begin van het tweede jaar dat ik les-gaf in het voortgezet onderwijs, beleefde ik een soort cultuurschok. Tijdens een les literatuurgeschiedenis aan 5 vwo schreef ik, zoals gewoonlijk, de belangrijkste kernwoorden van mijn verhaal op het bord. Dat verhaal was volgens mij duidelijk opgebouwd, de relatie met de woorden op het bord leken me helder. Totdat een van de dames me vriendelijk meedeelde dat het dus niets werd, op deze manier. Al die steekwoorden, wat hoorde nu waarbij? Wat was belangrijk? Kon ik niet gewoon dicteren wat in het schrift moet staan? Blijkbaar waren de leerlingen niet in staat te luisteren en tegelijkertijd aantekeningen te maken en de relaties met de woorden op het bord te zien.

Zulke situaties had ik wel vaker meegemaakt, maar dan weet ik het bijvoorbeeld aan het feit dat de leerlingen net van de basisschool kwamen, aan het niveau van de klas of aan de betreffende leerling en paste ik me aan die situatie aan. Maar in 5 vwo moeten leerlingen toch wel kunnen luisteren en tegelijkertijd aantekeningen maken en de stof ordenen. Na het voortgezet onderwijs moeten ze dat per slot van rekening ook kunnen in een vervolgopleiding. Maar in gesprekken die ik naar aanleiding van deze ervaringen voerde en voer met collega's, blijken leerlingen uit alle schooltypen moeite te hebben met het uitvoeren van dergelijke schoolse taken.

Welke taalvaardigheden moeten leerlingen eigenlijk beheersen op school? In verschillende publikaties wordt duidelijk dat het volgen van onderwijs een ander soort taalvaardigheid vereist dan die leerlingen in 'het gewone leven' nodig hebben (Moer 1994 • 6, Hajer & Mees-

tringa 1995). Zo moeten leerlingen op school lessen kunnen volgen, teksten kunnen lezen en begrijpen over abstracte onderwerpen en naar aanleiding van die teksten kunnen praten over de onderwerpen, zoals grondsoorten kunnen vergelijken en de verschillen ertussen kunnen verklaren. De leerlingen moeten daarnaast vragen bij teksten kunnen lezen, weten wat voor soort antwoord van ze verwacht wordt (bijvoorbeeld het reproduceren van een feit of het geven van een mening) en ze moeten dit antwoord vervolgens (schriftelijk) kunnen formuleren. Een extra moeilijkheid hierbij is dat op school vaak typische schooltaalwoorden gehanteerd worden (denk aan *Wat neem je waar in plaats van wat zie je*).

Veel leerlingen beheersen die schoolse taalvaardigheden niet zonder meer. Logisch, want in het dagelijks leven hebben leerlingen die schoolse taalvaardigheden niet nodig. De vraag is hoe je met die situatie om moet gaan. Hoe moeten die schoolse taalvaardigheden aangeleerd worden. En door wie?

Veel onderwijsgegenden gaan ervan uit dat het zwaartepunt bij de docenten Nederlands moet liggen. Zij moeten leerlingen leren omgaan met schooltaal door binnen het curriculum schoolse taken zoals begrijpend lezen, vragen lezen en beantwoorden, schooltaalwoorden verwerven enzovoort, expliciet te oefenen. De docenten van andere vakken moeten zich in hun didactiek vervolgens aansluiten bij de aanpak van Nederlands en leerlingen herinneren aan wat ze bij Nederlands geleerd hebben.

Mijns inziens moet het omgedraaid worden. Het zwaartepunt moet liggen bij de didactiek van *alle* docenten. Wat bij Nederlands aangeleerd wordt wat betreft de schoolse taalvaardigheden, moet die didactiek ondersteunen en waar nodig expliciteren voor de leerlingen.

Alle docenten aan de slag

De kerndoelen Nederlands gaan er terecht van uit dat Nederlands datgene moet aanleren wat leerlingen in talig opzicht nodig hebben voor het functioneren in de maatschappij. Dat het schoolvak Nederlands dus ondersteunend is voor het kunnen functioneren op school, is dan ook evident.

Maar welke manier je ook kiest voor het aan-

leren van schoolse taalvaardigheden, ze zullen niet of slechts gedeeltelijk werken als het aanleren vooral een taak is voor docenten Nederlands. Om te bereiken dat leerlingen de schoolse taalvaardigheden verwerven en toepassen, moet het aanleren van die vaardigheden primair een taak zijn van alle docenten. Een schoolbrede aanpak zal noodzakelijk zijn, en niet alleen in de zin van 'aansluiten bij'. Alle docenten moeten een belangrijke didactische rol hebben bij het aanleren van de schoolse taalvaardigheden. Ik heb daar de volgende argumenten voor.

Ten eerste wordt een dergelijke werkwijze min of meer opgeroepen door de algemene vaardigheidsdoelen en de kerndoelen voor de verschillende vakken van de basisvorming. Deze doelen schrijven bijvoorbeeld voor dat leerlingen uit allerlei bronnen informatie kunnen verzamelen, selecteren en/of ordenen en vervolgens kunnen presenteren. Ze moeten hun standpunt kunnen verwoorden, onderscheid kunnen maken tussen feiten en meningen, oorzaak en gevolg, doel en middel. Dat aan deze vaardigheidsdoelen allerlei subvaardigheden ten grondslag liggen (bijvoorbeeld het begrijpend lezen/beluisteren van die bronnen, het kunnen hanteren van strategieën voor het afleiden van betekenissen, het formuleren van meningen), mag duidelijk zijn. Dan lijkt het me even duidelijk dat het aanleren van deze subvaardigheden een gedeelte verantwoordelijkheid van alle docenten moet zijn.

Ten tweede is het volgens mij nodig dat alle docenten zo nadrukkelijk mogelijk betrokken worden bij het aanleren van de schoolse taalvaardigheden. Als de schoolse taalvaardigheden alleen of vooral worden aangeleerd bij Nederlands of studielessen, zullen docenten van andere vakken zich misschien minder snel geroepen voelen om in hun didactiek daarbij aan te sluiten. Daarnaast vragen sommige aspecten van schoolse taalvaardigheden om een belangrijke rol van alle docenten. Zo is het aanleren van de schooltaalwoorden (*concluderen, kenmerk, desalniettemin*) een onmogelijke zaak voor de sectie Nederlands alleen. Iedere docent moet zich er bewust van zijn dat deze woorden moeilijk zijn en er in zijn of haar lessen aandacht aan besteden.

Tenslotte is taal het middel om kennis over te dragen. Zonder taal kun je geen vak geven.

Alle docenten zullen zich dit inmiddels realiseren en moeten verantwoordelijkheid dragen voor een geslaagde kennisoverdracht.

Geen voorschrift maar voorbeeld

Hoe kunnen de docenten het beste in hun vakken die schoolse taalvaardigheden aanleren? Het gaat erom leerlingen in staat te stellen schoolse taken tot een goed einde te brengen. Daarom moeten leerlingen zich bewust worden van de manier waarop ze dergelijke taken moeten aanpakken en welke strategieën bruikbaar zijn. Het is volgens mij in beginsel niet nodig of wenselijk (in het geval van leerlingen die het al goed doen) de schoolse taalvaardigheden en de bruikbare strategieën in de vorm van voorschriften of regels te onderwijzen bij bijvoorbeeld Nederlands. In plaats daarvan wil ik ervoor pleiten dat alle leerlingen op school zoveel voorbeelden te zien krijgen van de manier waarop ze om kunnen gaan met schoolse taalvaardigheden, dat ze eigenlijk niet anders kunnen dan dat goede voorbeeld te volgen. Dit kan op verschillende manieren, via de didactiek van de docent, bewerkstelligd worden.

Een belangrijke voorwaarde is in ieder geval dat er schoolbreed duidelijke en bindende afspraken gemaakt worden op welke manier de schoolse taalvaardigheden door alle docenten aangeboden zullen worden. Dit moet dan op zo'n manier gebeuren dat in elke les het lezen van teksten, luisteren, vragen lezen en beantwoorden, enzovoort op ongeveer dezelfde manier worden aangepakt. Dit kan bijvoorbeeld door gebruik te maken van stappenplannen voor lezen. De docenten geven als het ware steeds hetzelfde, goede voorbeeld. Doordat leerlingen overal het voorbeeld van handelen krijgen, kun je verwachten dat de meesten dit handelingspatroon zullen volgen. Doordat ze het bij alle vakken krijgen, kan er makkelijk transfer van de geleerde vaardigheden optreden (wat bij biologie werkte, werkt ook bij aardrijkskunde). De leerlingen die de vaardigheden niet 'spontaan' oppikken, kunnen tijdens hulplessen of extra studielessen de vaardigheden expliciet aanleren.

Een variant op het bovenstaande waar met alle docenten afspraken over gemaakt kunnen worden, is in de les vooral de *leerlingen* te laten

uitwisselen hoe ze omgaan met de schoolse taken. Een voorbeeld: een leerling heeft blijkbaar de bedoeling van een vraag niet begrepen. In plaats van als docent te vertellen of voor te doen hoe de leerling de vraag had moeten lezen, is het ook mogelijk aan de overige leerlingen te vragen hoe je kunt weten wat er bedoeld werd met de vraag. In dat geval werkt de medeleerling als voorbeeld. Dit heeft twee voordelen. Degene die uitlegt hoe hij het doet, wordt zich bewust van zijn aanpak. Hij 'monitort' zichzelf; in het kader van zelfstandig leren een belangrijke vaardigheid. Of, om Seneca te citeren: 'De beste wijze om iets te leren is er les in te geven'. Een ander belangrijk punt is dat leerlingen de taal van de medeleerling vaak beter begrijpen dan de taal van de docent. Nu hoor ik u denken: mijn leerlingen zijn niet verbaal genoeg om uit te leggen hoe ze het aanpakken. In dat geval kunnen sturende vragen van de docent de leerling misschien op weg helpen (Waar zag je aan dat je een oorzaak moest geven? Hoe wist je dat je meer dan één kenmerk moest noemen?).

Ik begrijp heel goed dat docenten niet zonder meer in hun didactiek rekening kunnen houden met schoolse taalvaardigheden. In de lerarenopleidingen zullen aankomende docenten moeten leren hoe dat moet. Ook door middel van nascholingen, intervisie-bijeenkomsten en dergelijke kunnen docenten van andere vakken meer inzicht krijgen in de talige kanten van onderwijs. Verder biedt *Schooltaal als struikelblok* (Hajer & Meestringa 1995) een groot aantal lesvoorbeelden voor het omgaan met schooltaal. In ieder geval zouden in een taalbeleidsplan van een school goede afspraken gemaakt moeten worden voor het aanleren van schoolse taalvaardigheden.

Literatuur

Hajer, M. & T. Meestringa, *Schooltaal als struikelblok. Didactische wenken voor alle docenten*. Bussum, Coutinho, 1995.